

M onumentenzorg & A rcheologie

gemeente
gouda

cultuurhistorie in gouda

In tegenstelling tot vorige afleveringen staat deze nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie in het teken van beleid. Aanleiding hiervoor is de rijksnota Belvedere die medio 1999 is verschenen. U zult wellicht bij uzelf denken: nou en, er verschijnen zo vaak nota's van het rijk. Maar dit is wel een bijzondere nota voor liefhebbers van archeologie en monumenten. De nota gaat namelijk over de cultuurhistorie in Nederland.

Cultuurhistorie omvat alle historische elementen, zoals archeologische, architectonische en landschappelijke waarden om ons heen. In de nota Belvedere wordt getoond hoe je die cultuurhistorie een vanzelfsprekend onderdeel kunt laten worden van de ruimtelijke plannen in ons land.

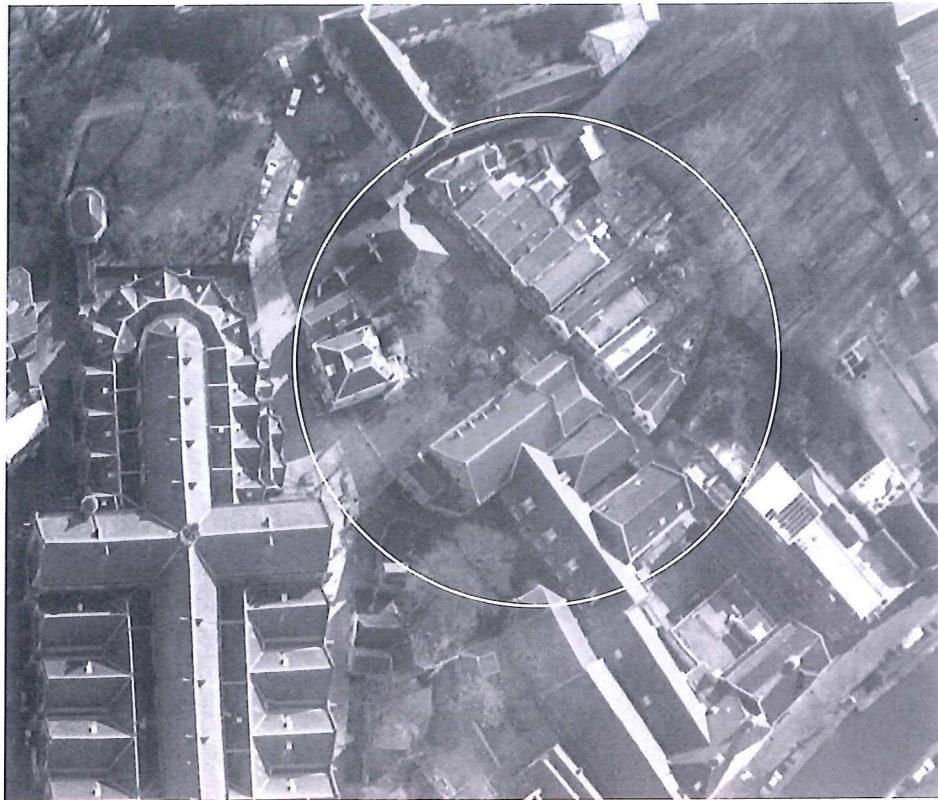

Gouda Belvederestad

U houdt van Gouda en vooral van de oude binnenstad. Die grote waardering voor de cultuurhistorische elementen in de stad blijkt onder meer uit de interviews, die in het kader van de Goudse stadsvisie zijn gehouden. De meest uiteenlopende Goudse burgers geven daarin aan dat Gouda een mooie oude stad is, die vooral zijn eigen karakter moet houden, zonder daarmee nieuwe ontwikkelingen te blokkeren. Met andere woorden: nieuwe ontwikkelingen moeten kunnen, mits ze goed passen in de stad en aan de kwaliteit van de stad bijdragen.

Belangrijke vraag is nu hoe je (nieuwbouw)ontwikkelingen in de stad zo kunt sturen dat ze inderdaad iets toevoegen in plaats van afbreuk doen aan de historische omgeving. Deze vraag speelt uiteraard niet alleen in Gouda, maar in het hele land. Steeds harder klinkt de roep uit de maatschappij om unieke elementen te behouden en verschraving van onze leefomgeving tegen te gaan. Niet voor niets is het boek 'Hoe God verdween uit Jorwerd' van Geert Mak een bestseller geworden. In dit boek wordt de vervlakking van het dorp Jorwerd zowel in sociale als ruimtelijke zin beschreven en kennelijk spreekt dat onderwerp velen aan.

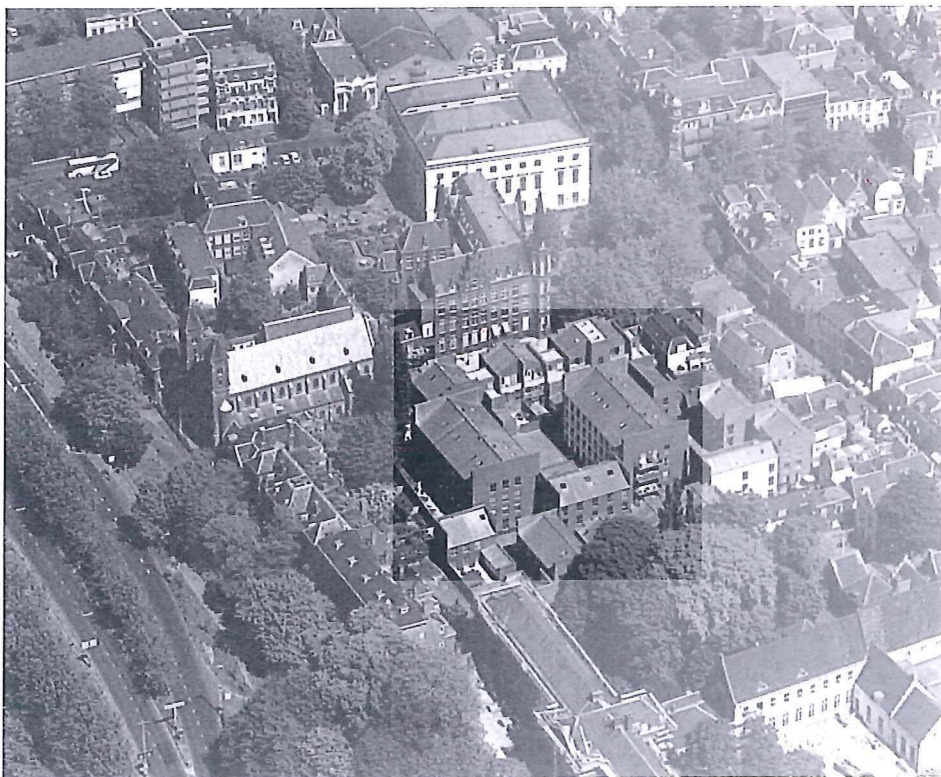
Ook op rijksniveau heeft men de afgelopen jaren over deze belangrijke vraag nagedacht en daaruit is de rijksnota Belvedere voortgekomen, een belangrijke

Gebied aan de Molenwerf
De mogelijke 'motte' ligt hoger dan het omliggende gebied en is van hoge culturele waarde (Delta-Phot, Middelburg). Meer over dit gebied, de Molenwerf, is beschreven in het rapport 'dit is ghecomen van den molenwerf ter goude' dec. 1994

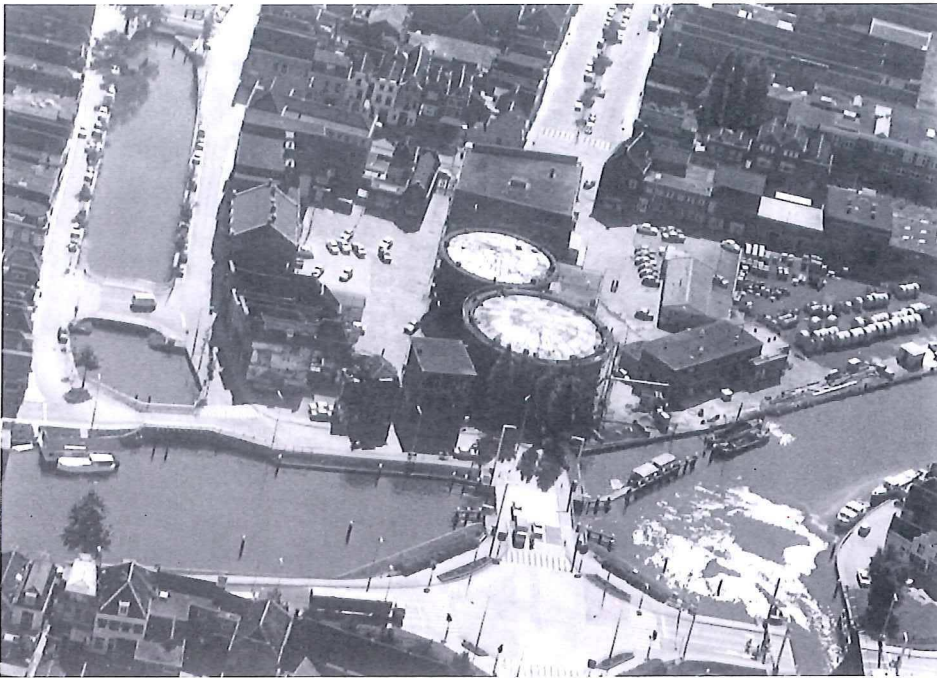
mijlpaal. Uitgangspunt is de versterking van de cultuurhistorische identiteit. En dat kan heel goed door de aanwezige cultuur-

historische waarden te gebruiken bij het ontwerpen van ruimtelijke aanpassingen. Ten behoeve van de nota Belvedere zijn in de afgelopen jaren de cultuurhistorische kwaliteiten van steden en gebieden in Nederland geïnventariseerd en is een lijst van zogenaamde Belvederegebieden en -steden opgesteld. Gouda is één van de 19 Zuid-Hollandse Belvederesteden (er zijn er in Nederland 104 aangewezen) en grenst bovendien aan een Belvederegebied, namelijk de Krimpenerwaard/ Lopikerwaard. Dat betekent dat Gouda, net als die andere geselecteerde steden, een belangrijke stapeling van cultuurhistorische waarden heeft. Zo is het centrum van Gouda bijvoorbeeld aangewezen tot beschermd stadsgezicht. Bovendien bezit de stad een belangrijk bodemarchief. Van Belvederesteden wordt gesteld dat ze belangrijke cultuurhistorische mogelijkheden bezitten, die kunnen worden gebruikt voor een gevarieerd en goed ruimtelijk beleid. De provincie stelt zich eveneens op het standpunt dat cultuurhistorisch waardevolle structuren prima aan een goed stedenbouwkundig uitgangspunt kunnen bijdragen. Daarom is de provincie bezig met het opstellen van een cultuurhistorische hoofdstructuur Zuid-Holland. De verwachting is dat Gouda daarin een belangrijke plek krijgt. Maar ook de gemeente heeft in de afgelopen tijd niet stilgezeten. Al in de monumentennota van

Mariaplaats.
De architect Bob van Reeth heeft zich hier laten inspireren door de oude percelering (Fotodienst van het Utrechts Archief)

Situatie Bolwerk, voordat de gashouders werden verwijderd. (foto gemeente Gouda)

1994 is ingespeeld op de nieuwe maatschappelijke ontwikkeling waarbij de aandacht voor cultuurhistorische waarden groeit en wordt gevraagd om 'herkenbare' en 'streekeigen' architectuur. Een en ander werd verder uitgewerkt in de evaluatie van de nota uit 1996 en in het gemeentelijke stadsplan.

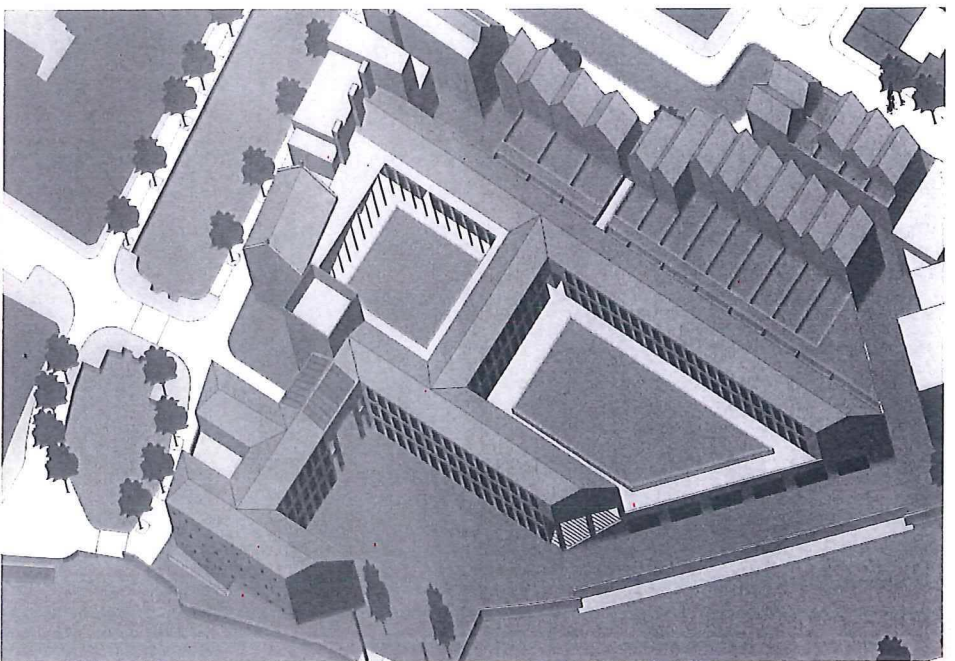
Cultuurhistorische analyses en effectrapportages

Op 21 maart van dit jaar namen burgemeester en wethouders in vervolg op bovenstaande ontwikkelingen een belangrijk besluit. Ze stelden een notitie vast waarin wordt aangegeven hoe cultuurhistorische analyses en effectrapportages een vaste plaats zullen krijgen. In de notitie wordt een voorzet gegeven hoe een en ander in de nieuwe monumentennota ofwel de nota Cultuurhistorie zal worden uitgewerkt.

De gemeente ziet in ieder geval de cultuurhistorische analyses en effectrapportages als belangrijk middel in de strijd tegen de versraling van onze leefomgeving. Zoals steeds opnieuw blijkt, willen Gouvenaars zich kunnen herkennen in hun eigen stad. Dat betekent dat je de huidige cultuurhistorische kwaliteiten moet behouden en niet verder moet laten verdwijnen. Sterker nog, nieuwe toevoegingen moeten bijdragen aan de kwaliteit van de stad.

In de afgelopen tijd is binnen de gemeente gewerkt aan grote en kleine cultuurhistorische analyses. In zo'n cultuurhistorische analyse wordt de geschiedenis van een gebied in kaart gebracht en worden de traditionele maten, structuren, materialen en kleuren beschreven. De onderzoeksresultaten van verschillende disciplines zoals historisch onderzoek, historische geografie, archeologie en bouw- en architectuurgeschiedenis, smelten daarbij samen tot één geheel.

Een cultuurhistorische analyse gaat de basis vormen voor een bestemmingsplan of wordt als bijlage gevoegd bij een onlangs herzien bestemmingsplan. Maar ook biedt de analyse inspiratie bij herinrichtingen of bij nieuwbouwprojecten zoals op de Bolwerklocatie op termijn zal worden gerealiseerd. Voor dit terrein is door De Nijl architecten een stedenbouwkundig

Bebouwingsvoorstel voor de Bolwerklocatie waarin na uitgebreide studie de cultuurhistorische waarden zijn verwerkt ('Het Mierennest', De Nijl Architecten, Rotterdam)

plan gemaakt waarvan de uitgangspunten zijn gebaseerd op de rijke geschiedenis van het terrein. In het verleden is archeologisch en historisch bronnenonderzoek verricht en op de resultaten daarvan heeft architect Henk Engel zich gebaseerd. Bovendien heeft de planontwikkeling in nauw overleg met de gemeente én de belanghebbenden plaats gevonden. Doel van een cultuurhistorische analyse is dus dat bij ruimtelijke ontwikkelingen in een gebied rekening wordt gehouden met de cultuurhistorische waarden. Dat kan alleen door die waarden vroegtijdig te betrekken en te gebruiken bij het nadenken over plannen.

Als vervolgens een plan is ontworpen dan kunnen middels een zogenaamde effectrapportage de effecten van het plan op de omgeving worden aangegeven.

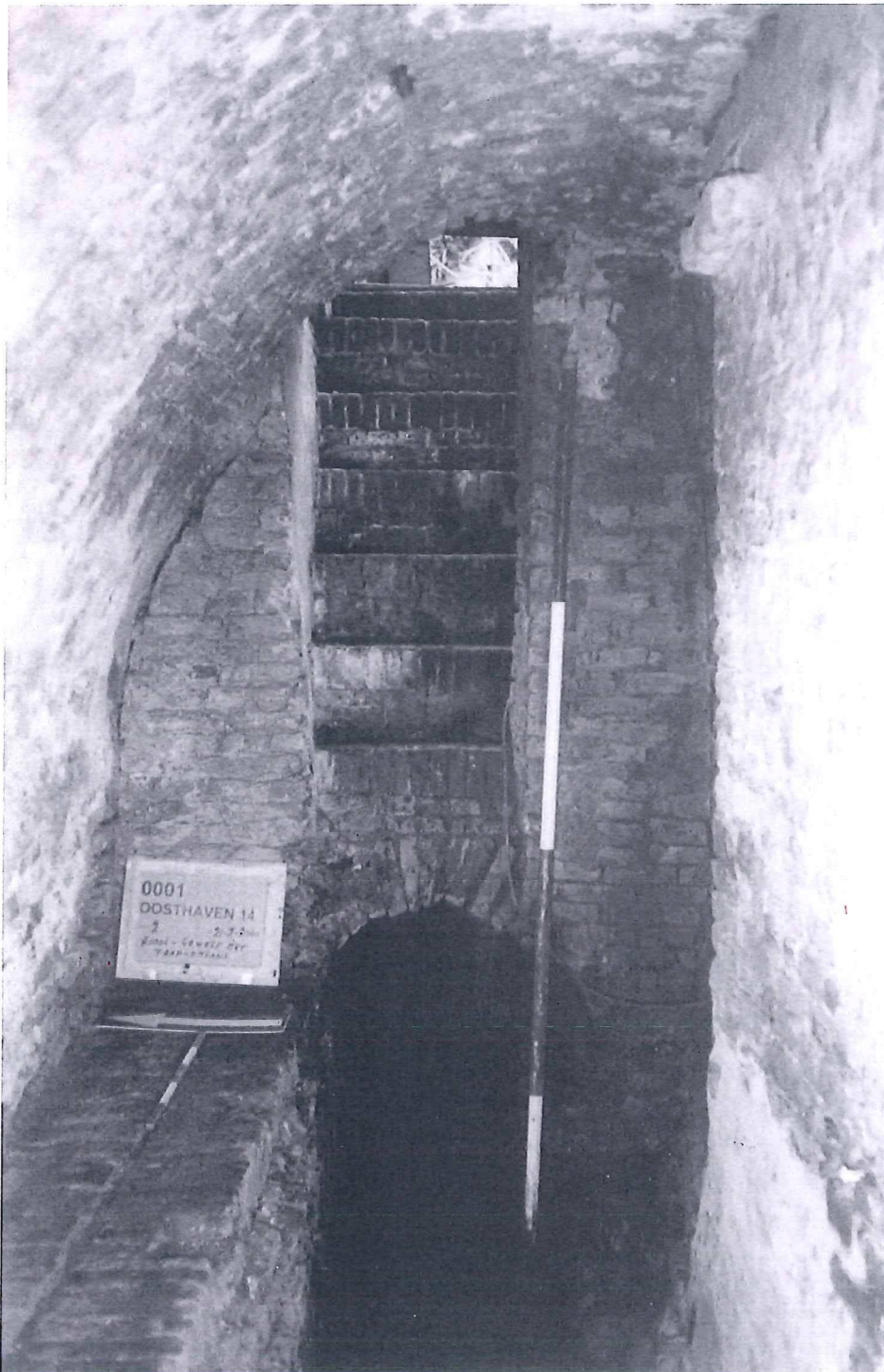
Conclusie

De nota Belvedere is voor het gemeentelijke cultuurhistorische beleid een belangrijke steun in de rug. Het is ook verheugend dat de inhoud is onderschreven door vier ministers: de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, die van Onderwijs en Wetenschappen, die van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en de minister van Verkeer en Waterstaat. Met andere woorden: het in de nota verwoorde beleid wordt vanuit vier ministeries sterk ingezet. Laten wij met zijn allen op deze nieuwe tendens inspelen en zorgen dat Gouda in de komende jaren nog mooier wordt dan ze nu al is!

archeologie

Een belangrijke voorwaarde voor cultuurhistorische analyses is allereerst een goede inventarisatie. Op dit moment worden alle archeologische onderzoeken en waarnemingen van de afgelopen jaren in kaart gebracht. Deze inventarisatie zal uitmonden in de archeologische basiskaart, die in 2000 zal worden afgerond. De archeologische basiskaart zal, evenals de nog te maken monumentenkaart, onderdeel gaan uitmaken van een cultuurhistorische waardenkaart waarin de cultuurhistorische hoofdstructuur van Gouda wordt aangegeven.

De kelder met riolering. Het overkluisde gedeelte van het riool onder de keldertrap loopt naar de Molenwerf (foto Archeologische Vereniging Gouda)

Nieuwe Wet op de Archeologie

In 1998 heeft het Nederlandse parlement een rijkswet goedgekeurd die inhoudt dat het Europese Verdrag van Malta wordt aanvaard. Dit verdrag werd op 16 januari 1992 in Valletta op Malta getekend en gaat over de bescherming van het archeologische erfgoed.

Nu is de volgende stap aan de orde, namelijk de omzetting van het verdrag in wetgeving. In april heeft staatssecretaris F. van der Ploeg een brief aan de Tweede Kamer gezonden waarin hij uiteenzet hoe het archeologische bestel er in de toekomst moet uitzien. Uit zijn brief wordt duidelijk dat het bestel ingrijpend zal worden veranderd.

Het Verdrag van Malta moet leiden tot een betere bescherming van het archeologische erfgoed. Uitgangspunt is behoud van het bodemarchief. Het rijk ziet archeologische waarden als een onvervangbaar onderdeel van het lokale, regionale en nationale culturele erfgoed.

Om die bescherming ook daadwerkelijk vorm te geven zullen gebieden worden aangewezen waarin een verbod geldt op het verstoren van de bodem. Dit verbod kan alleen worden opgeheven via een vergunning. Gemeenten krijgen de bevoegdheid om deze archeologievergunningen te verlenen. Daarmee wordt bereikt dat op lokaal niveau tijdig een belangenafweging plaatsvindt en ook het nodige vooronderzoek wordt verricht. Deze belangenafweging en het daarmee gepaard gaande vooronderzoek zijn verplicht.

Aan de verlening van de vergunning kunnen eisen worden gesteld, zoals de voorwaarde om een opgraving uit te voeren. Indien het bodemarchief zo'n hoge waarde heeft dat het behouden moet blijven, kan worden besloten om een vergunning te weigeren. De kosten van (voor)onderzoek komen voor rekening van de vergunningaanvrager ofwel de veroorzaker. De staatssecretaris gaat in zijn brief ook in op een aantal andere zaken, zoals het eigendom van bodemvondsten en kwaliteitseisen die zullen worden gesteld aan onderzoekers en instellingen die onderzoek verrichten. Begin 2002 zal de nieuwe Wet op de Archeologie van kracht worden.

Klein maar fijn

Grote opgravingen trekken altijd veel bekijks. Het merendeel van het onderzoek dat door Goudse archeologen wordt uitgevoerd, is echter kleinschalig van aard en trekt veel minder de aandacht. Daarom in deze nieuwsbrief aandacht voor enkele kleinere projecten.

Bij aanleg van riolering of bij verbouwing van een oud pand zal niet iedereen direct aan archeologie denken. Toch kunnen op elke plek waar wordt gegraven oude vondsten of funderingen boven de grond komen. Daarom houden archeologen dit soort werkzaamheden graag in de gaten, zeker wanneer ze plaats vinden in de binnenstad. Dergelijke waarnemingen gebeuren vrijwel voortdurend en worden meestal uitgevoerd door leden van de Archeologische Vereniging Golda onder begeleiding van de archeoloog van de gemeente Gouda. De tijdsduur verschilt sterk: soms worden graafwerkzaamheden wekenlang intensief begeleid en in andere gevallen duurt het onderzoek slechts enkele dagen. De resultaten zijn vaak beperkt en moeten worden gezien als puzzelstukjes, die pas jaren later aan elkaar kunnen worden gelegd. Twee recente ontdekkingen laten zien dat met beperkte middelen toch bijzondere resultaten kunnen worden geboekt.

Vest

In december en januari is aan de Vest een straatje gevonden van brokken natuursteen. Het straatje lag op een diepte van circa één meter onder de bestrating en is ontdekt tijdens graafwerkzaamheden ter vervanging van riolering. Het straatje kon vanaf de Vlamingstraat worden gevolgd over een lengte van circa twaalf meter naar het noorden en is zeker breder geweest dan 0,60 meter. Het stopt ongeveer op de plaats waar op de stadsplattegrond van Blaeu uit 1649 een molen staat afgebeeld. Mogelijk liep het straatje achter de stadsmuur naar deze molen en zou dan uit de zeventiende eeuw dateren. Door het ontbreken van vondsten kan deze datering helaas niet worden bevestigd.

Bijzonder is dat voor de bestrating gebruik is gemaakt van stukken natuursteen, zoals zandsteen, terwijl hiervoor meestal bakstenen werden gebruikt. Zandsteen werd onder meer toegepast in monumentale gebouwen. Het is dan ook waarschijnlijk dat de stukken natuursteen afkomstig zijn van een kort tevoren gesloopt bouwwerk. Aanwijzingen over de aard en ligging van het gesloopte gebouw ontbreken nog.

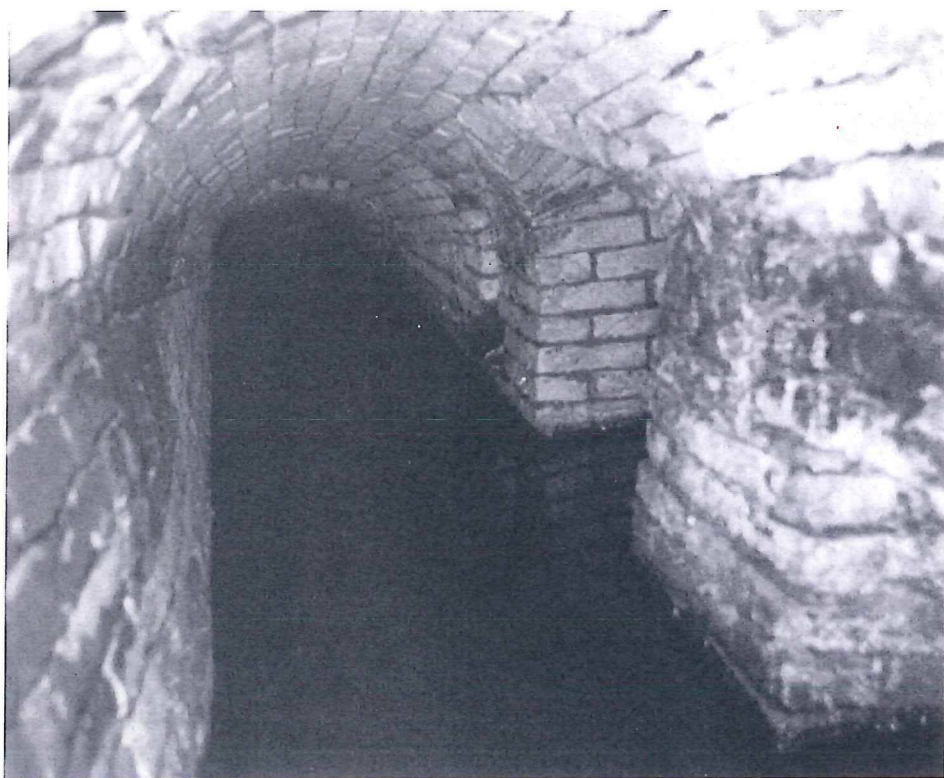
Oosthaven 14

Leden van Golda hebben in maart waarnemingen gedaan tijdens restauratiewerkzaamheden in dit pand. Het onderzoek lijkt bijna het verhaal van een spannend jongensboek. Tegen de achtergevel werd een verroest stalen luik ontdekt dat toegang gaf tot een oude kelder, waarin een watergang werd aangetroffen. Toen er verlichting was aangebracht en de kelder onderzocht kon worden, bleek onder het achterhuis een oud riool te liggen. Het riool loopt in de lengterichting onder het huis en verbindt de Haven met het grachtje van de Molenwerf. Op de kade voor het huis staat nog een verroest mechanisme, waarmee een inlaatschuif kon worden bediend (een zogenaamd rinkel). Bij de aanleg van deze verbinding is gebruik gemaakt van de al aanwezige kelder. Deze kelder was oorspronkelijk 2,20 m breed en was voorzien van een tongewelf. Door het plaatsen van een tussenmuur is de ruimte in tweeën gedeeld, waarbij in het breedste gedeelte van ruim 1,30 m een open riool is gemaakt. Het is vooralsnog onbekend wanneer dit is gebeurd. Buiten de kelder is het riool overkluisd. Aan de voorkant verdwijnt het onder het naastgelegen pand Oosthaven 13, dat oorspronkelijk één geheel vormde met nr. 14. Het verdere verloop ervan kon door een vrijwilliger in een waadpak voor een gedeelte worden vastgesteld. Bouwhistorisch onderzoek door bureau IBID uit 's-Hertogenbosch heeft uitge-

wezen dat het achterhuis uit het begin van de zeventiende eeuw dateert en misschien zelfs iets ouder is. De gegevens die in de kelder zijn verzameld, vormen een belangrijke aanvulling op dit bouwhistorisch onderzoek. De kelder is in kaart gebracht maar is helaas niet te bezichtigen.

Vertraging

De omstandigheden waaronder beide onderzoeken zijn uitgevoerd, waren zeer verschillend. Aan de Oosthaven was alle gelegenheid voor een uitgebreid onderzoek: terwijl onder de vloer de kelder in kaart werd gebracht, gingen de werkzaamheden boven de grond gewoon door. Op de Vest was dit anders. Hier moest onder tijdsdruk worden gewerkt, omdat de straat niet langer dan nodig open kon blijven liggen. Desondanks was het mogelijk tijdens de rioolaanleg onderzoek te doen, mede door bereidwillige medewerking van de aannemer, de firma Van Staveren Gouda B.V. Hieruit blijkt dat het verrichten van waarnemingen geen belemmering vormt voor de voortgang van de werkzaamheden. Vertraging is namelijk het eerste waaraan een aannemer denkt bij het woord 'archeologisch onderzoek'. De Goudse ervaring met het uitvoeren van waarnemingen toont duidelijk dat die angst ongegrond is.

Een kijkje in het overkluisde gedeelte van de riolering in de richting van de Molenwerf (foto Archeologische Vereniging Golda)

Zoutmansplein – Gouda

Collectie J.C. van Dam, Gouda

korte berichten

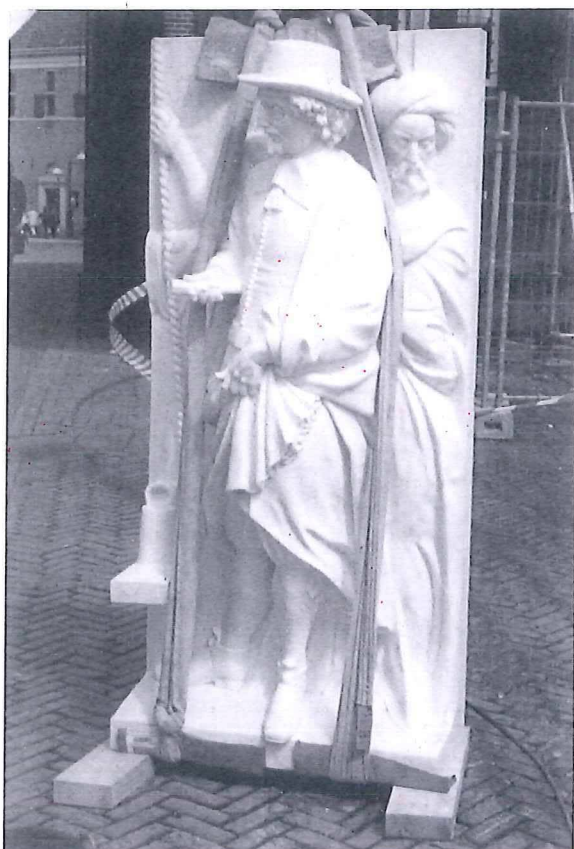
• Op 20 april jl. werd de replica van het reliëf aan de Waag, vervaardigd door beeldhouwer Ton Mooy, op de gevel aangebracht. De feestelijke onthulling volgde een week later zodat iedereen nu weer kan genieten van een 'complete Waag'. De foto toont

één van de enorme onderdelen van het reliëf juist voor de plaatsing. In close-up is goed te zien hoe fraai het beeldhouwwerk is uitgevoerd.

• Op de hierboven afgebeelde foto van het Zoutmansplein ziet u rechts een markant pand. Wij kunnen dit gebouw niet plaatsen en willen graag weten wat dit voor een pand is of was. Kunt u ons verder helpen, dan graag een telefoontje naar de afdeling SVM van de gemeente Gouda (telefoon 0182-588 259).

• In de vorige nieuwsbrief hebben wij een artikel gewijd aan de kapel in het pand Westhaven 25. Wij vertelden u in dit artikel over het raadsel van de verdwenen glas-in-loodramen. Inmiddels hebben wij vernomen dat de ramen zijn opgekocht door een handelaar in religieuze artikelen en deze heeft de ramen inmiddels verkocht. De ramen zouden nu ergens in een Engelse kerk of kapel zijn geplaatst. Natuurlijk doen wij ons uiterste best om te achterhalen welke kerk of kapel dat is. We houden u op de hoogte . . .

• Gefilmd stadshistorie. Samen met de Streekarchiefdienst Hollands-Midden zoekt Gouwestad TV naar historisch filmmateriaal (35 - 16 - 8 mm) over Gouda. Heel wat films zijn al gevonden. Veel moet echter nog ergens "op de plank" liggen. Omdat het filmmateriaal op den duur vergaet, is het zaak tijdens de celluloid films over te zetten op videoband of digitaal op te slaan. Belangrijk materiaal kan gerestaureerd worden. In het bijzonder wordt gezocht naar films die te maken hebben met "Water en Vuur", het motto van de komende Open Monumentendag. Als u historische films over Gouda heeft of weet kunt u contact opnemen met Fer Groeneveld van Gouwestad Televisie (telefoon 0182 - 521 500).

De koopman met de rol papier in zijn hand.

colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda en verschijnt tweemaal per jaar.

redactie:
afdeling SVM
(Ans van den Berg-
Vermeij,
Bianca van den Berg)

teksten:
afdeling SVM
(Chris Akkerman,
Bianca van den Berg
en Ruurd Kok)

vormgeving en
drukwerk:
afdeling Grafische
Vormgeving
gemeente Gouda